

**A SVÉD SEMLEGESSÉG EREDETE
(A SVÉD KÜLPOLITIKA A 19. SZÁZADBAN)**

(Historische Zeitschrift, 186. kötet, 65-79.)

Európában ma csak két olyan ország létezik, amely a napóleoni háborúk óta nem vett részt semmilyen háborúban. Ez a két ország Svédország és Svájc. Napjainkban a semlegesség mindkét népnél egy erősen meggyökeresedett politikai dogma lett, amit a polgárok nagy része magától értetődőnek tart. A háborút csak külső támadás következményeként tudják elképzelni és nem, mint a saját államuk által indított, kezdeményezett jelenséget.

Történelmileg mégis óriási különbség áll fenn a svéd és a svájci semlegesség között. Svájc semlegességének meg van a maga ősi tradíciója. 1815 óta Svájc semlegessége Európa nemzetközi jogrendjének állandó része, a nagyhatalmak is elismerik és biztosítják. A svéd semlegesség ezzel szemben egy politikai célszerűség eredménye. Csak bizonyos háborús esetekben volt ez a semlegesség jogi nyilatkozatok és rendelkezések tárgya. Nem vezethető vissza ősi tradíciókra és ez képezi a cikk döntő momentumát.

A svéd politika fő jellemvonása egészen más volt a 17., 18. és 19. század kezdetén, mint a semlegesség. A 17. században, mint Európa egyik nagyhatalma, Svédország igen mozgékonyan részt vállalt a politikában és a nagy európai háborúkban. A XII. Károly uralkodása idején bekövetkező összeomlás és a nagy svéd keleti-tengeri birodalom felbomlása után a területileg összeszűkült ország folytatta aktív külpolitikáját. Fő célja az Oroszország elleni bosszú és a Keleti-tenger mentén elveszített területek visszaszerzése volt. Háborút indított ezért 1741-1743 és 1788-1790 között, de ezek nem hozták meg a várt eredményt. A nagy európai konfliktusokban is részt vett Svédország, ilyenkor saját érdekeit nagyhatalmi tudattal képviselte. Így például – noha eredmény nélkül – a hét-éves háborúban a nagy koalíció oldalán harcolt Poroszország ellen. Később IV. Gusztáv Adolf király (1792-1809), a 19. század kezdetén a Franciaország ellen szerveződő harmadik koalíció tagja lett; részben a forradalom ideológiáját ítélte el, részben – és ez volt az elsőrendű ok – az akkoriban erősen fenyegetett európai hatalmi egyensúly megmentéséért aggódott.

A tilsiti béke után az aktív politika eredménye: Finnország egészének elvesztése. Svédország ezzel – Svéd-Pomerániától eltekintve – mai területére szorult vissza, a nagy Keleti-tengeri birodalom, amely 1660 és 1810 között állt fenn, szétesett és egy tisztán nemzeti állam képét öltötte. De e nemzetállam vezetői sem gondoltak még hosszú ideig a semlegességre. Az 1809-ben kötött „szerencsétlen” béke után a közvélemény is az Oroszországgal szembeni revansot és Finnország visszaszerzését követelte, amelyet a győztes Napóleonhoz való csatlakozással kép-

zettek el. A svéd politika új irányítója, Bernadotte marsall – a mostani dinasztia első képviselője – akit éppen azért választottak meg, mert a fenti célok megvalósítását remélték tőle, mint ismeretes, egészen más politikát folytatott: béke Oroszországgal, lemondás Finnországról, sőt szövetség Oroszországgal és Angliával Napóleon ellen, hogy megszerezze Norvégiát, kárpótlásul Finnorszáért. Norvégia meghódítása és a dél, illetve nyugat felől fenyegető dán-norvég bekerítettség veszélyének elhárítása már a 17. és a 18. században a svéd politika tradicionális célja volt. Mindez akkoriban még nem úgy jelent meg, mint az elveszett Finnország kompenzációja.

1814: szövetség Norvégiával; valamint Pomeránia és a Rügen sziget eladása Svédországot a Skandináv-félszigetre szorította vissza és oly módon izolálta a kontinenstől, amelyet mi a mai közlekedési technika mellett csak igen nehezen tudunk elképzelni. Svédország és Norvégia kapcsolata a szárazföldről hasonló lett Angliához. Egy konzervens semlegességi politika földrajzi feltételei ezzel tehát adottak voltak, de erre sem a kormányzat, sem a közvélemény nem hajlott. A svéd politika tulajdonképpen irányítója, egészen haláláig, maga XIV. János Károly király (Bernadotte, 1818-1844) maradt.

Számos katonai kalandja ellenére a nagyhatalmak küldötteivel történő bizalmas megbeszéléseken, mint felelősségteljes, tartózkodó, sőt némi habozást mutató államférfi lépett fel. Ezzel szemben még a 20-as és 30-as években is egy nagy európai krízis lehetőségével számolt, amelyben Svédország – mint 1812-1814-ben is – szövetségét az erősebb oldalon előnyösen eladhatná. Ilyen helyzet azonban soha nem jött létre. Az uralkodó Svédországról és saját európai befolyásáról igen pozitívan vélekedett, a nagyhatalmak mindenféle olyan próbálkozását élesen támadta, amikor a másodrendű államok megkérdése nélkül akarták változtatni a fennálló status quo-t.

Az 1830 körül gyorsan erősödő liberális ellenzék a maga részéről szintén nem támogatta a semlegességet. Az 1812 óta egyre szorosabbá váló svéd-orosz barátság végét kívánta és abban reménykedett, hogy a liberális Nyugat leszámol az abszolutisztikus Kelettel és ebben Svédország feladata Finnország megtisztítása, valamint a romantikusan áhított Lengyelország bekebelezése lesz, az utóbbi diplomáciai úton, de ha kell, akár katonailag is.

A reálpolitikát tekintve a svéd béke és biztonság számára a 19. században a legnagyobb veszélyt az érlelődő orosz-angol háború jelentette, amelynek fő hadszíntere a Keleti-tenger mentén lett volna. A 19. században Skandinávia keleti és nyugati területei közötti viszony bizonyos hasonlóságokat mutat a jelenlegi szituációval. Elsődlegesen a Sund-szoros és a Gotland sziget jelentette a térség Achilles sarkát a skandináv kettős birodalom számára. (Noha bizonyos skandináv és angol politikai körök kissé túlzott elképzelései alapján Norvégia északi vidékei is ilyen szerepet tölthettek be.) A 19. század angol-orosz konfliktusaiban – a 30-as években, a krími háborúban, 1878-ban, végül 1885-ben – hirtelen heves válságok léptek fel a svéd politikában is és ilyenkor Gotland mindig is különösen érzékeny pontot jelentett.

Egy másik tényező, amely a svéd politikában a napóleoni idők szövetség-kísérleteitől kezdve egészen az évszázad utolsó évtizedeinek semlegességi politikájáig különös hangsúlyt kapott: a hadsereg. Svédország 1800 körül már természetesen nem volt katonai nagyhatalom Európában. Hadserege és a 18. század végén energikusan felépített hadiflottája 1810-1815-ben az akkori fogalmak szerint még bizonyos jelentőséggel bírt. A szétesés 1815 után indult meg. Új hajókat nem építettek, a nyílt tengeren gyakorlatra csak nagyon ritkán került sor. A szárazföldi hadsereg még mindig egykori állapotában létezett, amelynek eredete a 16. és korai 17. század vazulluskirályainak idejére nyúlik vissza és a 17. század végén XI. Károly alatt teljeseedik ki és épül fel. Néhány parasztudvar együtt állított ki egy gyalogost és látta el ezt és családját élelemmel és egy kisebb birtokdarabbal („Soldattorp”). A tiszteket és a lovasságot a koronabirtokok által, vagy különös esetben kiutalt adó alapján, „in natura”, azaz természetben látták el. XIII. Károly uralkodásának idején az e módon szerveződött hadsereg valószínűleg Európa első hadserege volt. Az általános hadkötelezettség idején azonban ez a hadsereg már túlonúl kicsinek bizonyult (összesen 30.000 főt számolt) és a hosszantartó békeidőszakok alatt a katonák kiöregedtek és sokkal inkább érezték magukat fölműveseknek, – így sokan a tisztek közül is – mint katonának. A 19. század közepén ez az egész rendszer egyre elmaradottabbá, használhatatlanabbá vált. Így az általános hadkötelezettség alapján 1812-től kiegészítésként behívott újoncok szinte semmilyen gyakorlattal nem rendelkeztek. A felszerelés is egészen elavult volt. A század közepe táján az a két alkalom, amikor a kormányzat – ahogyan ezt hamarosan látni is fogjuk – komolyan gondolt háborúba való belépésre, bebizonyította, hogy katonai eszközök egy aktív politika számára már nem léteznek. Egy mozgósítás – kb. 20.000 ember behívása – több hónapot vett volna igénybe és a csapatok katonai értéke évről évre egyre kétségbeejtőbbé vált. Mindezek adták az aktív politika ellenzőinek fő érveit mind 1855-ben, mind 1863-64-ben. Jól rávilágít a korabeli helyzetre az a tény is, hogy mindkét alkalommal több, magasrangú katonatiszt, sőt a közvélemény is a háború ellen szavazott.

A 30-as években, az első nagy angol-orosz válság eredményeként született meg az első jelentős svéd semlegességi szerződés. Nem kétséges, ez alkalommal, hogy Svédországnak –tisztán gyakorlati – politikai megfontolásból és nem doktrínér okokból – meg kellett próbálnia a két erős hatalommal szemben semlegesnek maradni, mindaddig, amíg ez egyáltalán lehetséges. Tulajdonképpen az 1834 januárjában kötött szerződés semmi újat nem hozott, mégis érdemes közelebbről megvizsgálni azt a legfontosabb pontját, amely a svéd és norvég kikötők háború alatti helyzetével foglalkozik. Hat hadikikötő kivételével a többi kikötőnek nyitva kellett állnia mindkét fél hadihajói számára. Ez a megoldás semlegesnek tűnt, a valóságban azonban az akkori tengeri hatalmi viszonyok között Angliának kedvezett. Szentpétervárott valami egészen mást kívántak: a Keleti-tenger államai zárják le beltengerüket minden hatalom felé. Az 1834-es nyilatkozat mégis hosszú időre a későbbi svéd semlegességi nyilatkozatok példájává vált. Ezzel magyarázható például, hogy a krími háborúban az angol-francia keleti tengeri hajóraj

Gothenburgnál, illetve a Stockholm melletti külső szigeteknél horgonyoz és Gotlandon épül fel az angol-francia ellenállás egyik bázisa.

A krími háború előtt néhány évvel vált égetően fontossá egy másik kérdés is, amely időnként erősebben fenyegette a svéd békét és semlegességet, mint az angol-orosz ellentét. Schleswig-Holstein problémája volt ez. Mindenekelőtt egy szellemi mozgalom hatására ez a kérdés – amely kezdetben a három északi birodalom közül közvetlenül csak Dániát érintette – a svéd politikában is főkérdéssé vált. A kontinensen jelentkező nemzeti mozgalmak ellenpéldája északon az úgynevezett skandinávizmus, amelynek végső, kissé ködös célja az volt, hogy a három északi népet egy államalakulatban egyesítse; mindezt a közös történelemre, származásra és kultúrára, valamint a közeli rokonságban álló nyelvekre alapozva. E szellemi áramlat követői főleg az akadémikusok közül kerültek ki, akik az akkori közvéleményt szinte teljesen uralták. A skandinávizmus azonban egy idő után konkrét külpolitikai célkitűzésekkel telítődött. Svéd követői abban reménykedtek, hogy dán és norvég testvéreiket fellelkesíthetik Oroszország elleni revansterveik, valamint Finnország felszabadításának támogatására, ennek fejében Dániában azt várták, hogy Schleswig, mint dán terület hozzájuk kerül. A hangsúly azonban az utóbbin volt, hiszen a schleswigi kérdés – eltekintve a krími háború idejétől – sokkal aktuálisabb volt, mint Finnország problémája. A svéd akadémikusokat is könnyebbnek tűnt megnyerni a „dán Schleswig” dolgában, mint a dánokat egy nyílt ellentétre ösztönözni hagyományos szentpétervári védelmezőjük ellen.

A svéd skandinávisták lelkes Schleswig-érdeklődése olyan politikai realitás volt, amelyet a stockholmi kormánynak is figyelembe kellett vennie, különösen, ha a közvéleménnyel egyetértésben akart élni. Erre az egyetértésre törekedett az új király, I. Oscar (1844-1859) is. A nem skandinávisták számára is világos volt, hogy egy, a kontinentális nagyhatalmak és Svédország között ütközőként fennálló önálló, életképes Dánia léte a svéd állam számára nagyon fontos érdek. A különben elképzelhető lehetőségnek – a dán monarchia feldarabolásában való részvételnek – Svédországban nem sok híve volt és igen erélyesen el is utasították, amikor később Stockholmban porosz oldalról ez a javaslat hangozott el.

Schleswig kérdése 1848-ban vált égető problémává, ekkor már a stockholmi vezetésnek is konkrétan meg kellett határoznia helyzetét. Oscar király a kérdést illetően igen ügyesen és céltudatosan politizált. Svédország a háborúban nyíltan nem vett részt, de tulajdonképpen semleges sem volt. A leginkább talán a „nem folytat háborút” („nicht kriegführend”) modern kifejezés illik ide. A svéd diplomácia Dánia ügyét a nagy fővárosokban hatékonyan támogatta; Shonen területén (dél-nyugat Svédország) hadsereget vontak össze és egy részét a Fünen-szigetre irányították, hogy így Dániának könnyebb legyen csapatait Schleswig és Jütland területére koncentrálnia.

Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy az aktív svéd magatartás volt az egyik fő oka annak, hogy a háború Dánia számára 1848-ban szerencsésen végződött. A nagyhatalmak állásfoglalása, így mindenekelőtt Oroszországé, magátólértetődően fontosabb volt. De másrésről nem szabad elhallgatni, hogy a svéd diplomácia is hatékonyan közrejátszott. A malmői fegyverszünet svéd területen, Oscar király

jelenlétében jött létre és a későbbi svéd külügyminisztert, Manderströmöt küldték Berlinbe, hogy Poroszországot a feltételek elismerésére ösztönözze.

Ez a céltudatos és végül eredménnyel koronázott politika növelte Svédországnak és királyának presztízsét. Az 1850-1852-es londoni megállapodásokat a Dán Monarchia jövőjére vonatkozóan Svédország a nagyhatalmak oldalán írta alá; és ez egyfajta külső megnyílvánulása volt annak, hogy Észak-Európában hatalmi faktorként ismerik el. Néhány évvel később, amikor III. Napóleon követelte, hogy Spanyolországot, mint nagyhatalmat, ismerjék el, Poroszország csak abban az esetben volt hajlandó ezt támogatni, ha Svédország is a spanyolországihoz hasonló rangot kap. A háttérben természetesen ott húzódtott Berlin ellenszenve egy új katolikus-római nagyhatalommal szemben; a választott módszer azonban azt mutatja, hogy még 1860 körül sem tűnt abszurdnak az a lehetőség, amely – még ha csak papíron is – Svédországot a nagyhatalmak sorába emeli. Hogy Svédország még mindig olyan északi hatalom volt, amely saját presztízsének és saját érdekeinek aktív hangoztatásával lépett fel, nyilvánvaló volt.

Az 50-es évek közepére esik az is, amikor Svédország utoljára próbál fegyveresen beleavatkozni az európai nagyhatalmi politikába. Oroszország és Anglia keleti-tengeri érdekszféráiról volt szó. A krími háborúval a világ két akkori nagyhatalmának egyetlen nyílt háborúja robbant ki, a medvék és walfok háborúja. Az utóbbi évtized kutatása meggyőzően bebizonyította, hogy Oscar király azt az alkalmat egyértelműen az aktív politika fokozására akarta felhasználni; Oroszország állandó gyengítésére, Finnország felszabadítására, sőt esetleges visszaszerzésére. A nyugati hatalmak oldalán akart harcolni, feltétele azonban az volt, hogy a nagyhatalmak fő célja a Keleti-tenger területének rendezése legyen, Svédország a háborúban vezető szerepet kapjon, valamint London és Párizs garantálja a svéd háborús célokat. Az uralkodó megpróbált egy erőteljesen felfokozott propagandával mind birodalmában, mind Nyugat-Európában az aktív politika számára támogatókat találni; a svéd liberális közvélemény erre minden további nélkül megnyerhető volt.

A részletekben itt most nem merülhetünk el. 1855 nyarán a királynak és szűk bizalmi körének úgy tűnt, hogy az idő megérett és a nyugati hatalmak is készek arra, hogy a király kívánságait teljesítsék. A tárgyalások első eredménye az úgynevezett Novemberi Egyezmény (Novembertrag) lett, amelynek értelmében Anglia és Franciaország biztosította a svéd-norvég területeket Oroszországgal szemben, Oscar király és utódai pedig kötelezték magukat, hogy nem adományoznak, vagy adnak el Oroszországnak területeket. A következő lépésnek egy formális szövetség megkötését, majd 1856 tavaszára Svédország háborúba történő belépését tervezték, hogy ezáltal megindulhasson a keleti-tengeri nagy offenzíva. Ekkor azonban kiderült, I. Oscar, mint ahogyan sokan kortársai közül is, III. Napóleon politikáját rosszul értelmezte. A király a novemberi egyezményt a támadó háború első lépéseként fogta fel, míg a franciák császáranak szemében mindez utolsó fenyegető intézkedéseinek egyikét jelentette, amellyel Oroszországot a békére ösztönözheti. Az 1856-os év nem a keleti-tengeri hadjáratot, hanem a párizsi kongresszust és a békét hozta. A svéd politika számára az egyetlen pozitív eredményt az jelen-

tette, hogy megföltötték Oroszországnak az Åland-szigetek újabb megerősítését, amelynek feltételeként a nyugati hatalmaknak meg kellett semmisíteniük a 30-as években itt felépített erődítményüket. Negatív következmény volt az 1812-ben elkezdődött orosz-svéd barátság megszakadása. Stockholmban újra számolni kellett egy orosz támadás lehetőségével.

Az 1855-ös bevetés sikertelensége azonban nem eredményezte a svéd politika irányvonalának semlegessé és passzívvá válását. Oscar király az aktivitás egy más módján próbált biztonságot teremteni. Aktív skandinávista lett. A jövőt tekintve a három északi korona egyesítését akarta a Bernadotte-ház fennhatósága alatt, Dániának Schleswig védelmére szövetséget ajánlott fel. Úgy tűnt, elérkezett a skandinávizmus megvalósításának nagy pillanata. Az akkori dán politika teljes tervszerűtlensége azonban meghúsította a dolgot és ez a pillanat soha nem jött vissza.

A 60-as évek új helyzetet teremtettek, de még mindig annak jegyében, hogy Svédország aktívan részt vesz az európai sorskérdések rendezésében. A lengyel felkelés következett. A liberális közvélemény és az új király, XV. Károly (1859-1872) a nyugati hatalmak intervenciójában bízott, amelyben Svédország is megtalálhatná a maga helyét. Ebből, mint ismeretes, semmi nem lett. A „sors” szempontjából súlyosabbnak tűnt a dán kérdés, amely ekkor „nagy tragikus fináléjával” nézett szembe. Az 50-es évek végétől egészen a német-dán háború kitöréséig a svéd kormányzat fáradhatatlanul, mint Dánia szószólója lépett fel az európai fővárosokban, miközben Koppenhága azon fáradozott, hogy Dániát a svéd nézeteknek megfelelő politikára ösztönözze. Különösen gyakran hangsúlyozta a svéd külügyminiszter, Manderström gróf Holstein elválasztásának szükségességét az egységes monarchiától. Amikor Dánia követte az adott tanácsot és kiadták 1863-ban a Márciusi-pátenset, Svédország természetesen kijelentette, hogy vállalja a morális garanciát. Svéd semlegességről tehát szó sincs még, sokkal inkább egy olyan határozott meggyőződésről, amely alapján Svédország a konfliktusban saját érdekeit képviselheti és jogot formálhat Észak status quoinak védelmére.

A konfliktus fokozódásával egyre gyakrabban tették fel a kérdést: nyújt-e Svédország a diplomáciai támogatáson kívül katonai segítséget Dániának, avagy egy ilyen segítségnyújtás nyilvános megígérése által elhárítja-e a háború kirobbanását. 1863 nyarán XV. Károly Manderström miniszterrel egyetértésben Schleswig védelmére szövetséget ajánlott fel a dán királynak. A szövetség feltételeinek részleteiről a tárgyalásokat augusztusra tervezték.

Elérkeztünk a 19. század svéd külpolitikájának nagy kríziséhez. Lassanként kiderül, hogy a külpolitika hagyományos aktív felfogásával szemben immáron jelen van egy erős ellenzék, amely ott található a király tanácskozó asztalánál is. Több miniszter határozottan a Dániának ígért szövetség és annak veszélyesnek látszó következményei ellen lépett fel. Az ellenzék indokai közül jeletőségteljesek a gazdasági vonatkozások voltak, amelyeket különösen a pénzügyminiszter, Freiherrn von Gripenstedt szorgalmazott. Svédország gazdasági élete akkoriban fellendült; a krími háború megmutatta, milyen előnyös lehet háború alatt a semlegesség. Valamint a 60-as évek nagy gazdasági vállalkozásához, a vasútépítéshez a szüksé-

ges tőke nagyrésze kölcsönök formájában Frankfurtból és Hamburgból érkezett; így egy kimondott németellenes politika a tőkeszegény Svédországnak igencsak bizarr ötletnek tűnt.

Fontosak voltak a katonai okok is. A szakértők mélységesen meg voltak győződve a hadsereg gyenge ütőerejéről és elavult állapotáról. A Dániának nyújtandó segítséget az amúgy is erősen fenyegetett szomszéd számára fölöslegesnek, Svédország felé pedig túlonúl veszélyesnek tartották. Az is erősen kétségbe vonható volt, hogy fel tudnak-e állítani egy megfelelő expedíciós hadsereget, mielőtt a háború befejeződik. Ehhez jött még az a gyötrő félelem, hogy Oroszország a kis, mozgékony hadsereg és a hadiflotta távollétét kihasználná az 1855-ös Novemberi Egyezmény számlájának kiegyenlítésére. Az 1863-64-es dilemma sok hasonlóságot mutat az 1939-40-essel, amikor Dánia szerepét Finnország veszi át.

Hónapokig tartó politikai és erkölcsi válság lett a következménye ennek a hábozásnak. Végül teljesen fel kellett adni a szövetség tervét. Mivel mind a terv támogatói, mind annak ellenzői egy nyilvános visszavonással nem akarták gyengíteni Dánia helyzetét és mivel hosszú ideig valóban nem tudtak dönteni, Koppenhágát a várható svéd politikai páfordulásról világosan nem tájékoztatták. Ez hozzájárult erősen a dán politika megmerevedéséhez és a végleges svéd felmondás alkalmával nagyobbra növelte a dán keserűséget a kellenél. Az aktív tábor akkori résztvevőinek a történetek iszonyú politikai és erkölcsi hajótörést jelentettek és erősen kihatottak későbbi tevékenységeikre.

A reális hatalmi eszközök és az európai hatalomra törekvő hagyományos politikai igények között mély szakadék mutatkozott meg. Az aktív politika, törekvés az Észak-Európában megvalósítandó önálló befolyásra – rossz színben tűntek fel. A megváltozott helyzetet világosan jellemzi: amikor Manderström 1866-ban a porosz-osztrák béketárgyalásokon az észak-schleswigi dán igényeket védelmezte, csúfondárosan visszautasították.

A külpolitika problémája tovább érlelődött az 1870/71-es német-francia háború idején. Svédországnak ebben a háborúban nem voltak közvetlen érdekei; semlegessége így senki által nem vitatott, eleve eldöntött kérdés volt. Mind a hagyományos nagyhatalmi politikára hajló régi arisztokrácia, mind a liberális, aktív beállítottságú, orosz- és poroszellenes polgárság számára azonban III. Napóleon Franciaországa mindig is a nagy bálványt jelentette. Ez az ország most porban hevert. Reálpolitikai szempontból fontosabbnak mégis valami más tűnt. A Novemberi-Egyezmény két biztosítéka, Franciaország és Anglia, 1856 után Oroszország ellen az egyetlen védelmet jelentették. Franciaország – legalábbis egyelőre – nem volt nagyhatalom többé, Anglia pedig Gladstone alatt megszűnt kontinentális hatalmi faktor lenni. Dánia összeomlott, sőt jövőjét, mint szabad állam, sokan megkérdőjelezték. Svédország ott állt, 1855 óta először magára maradva, Oroszországgal szemben külső biztosíték nélkül. Berlinben, Európa új hatalmi centrumában a svéd királyt 1863-as és 1870-es politikája miatt elővigyázatlannak tartották és francia szimpátiáját sem nézték jó szemmel. Svédország külpolitikáját egészében át kellett értékelni.

Ezt követelte a belpolitikai háttér is. Az 1866-os birodalmi reform után, amikor a négy rendet két modern kamara váltotta fel, a svéd társadalom történelmi csoportjai, a mélyen meggyökeresedett tradíciók fő hordozói, sokat veszítettek politikai befolyásukból. Az új, kétkamarás országgyűlés legerősebb faktora – viszonylag váratlanul – a birtokos parasztság lett. Soraikban a kalandokra hajlamos „urak” ellen bizalmatlanság uralkodott; az állami költségvetés, mindenekelőtt a diplomácia és a hadsereg dolgában alapos takarékossgot követeltek. Ezek a paraszti követelések az 1864-es nagy kudarc után megértésre találtak a városi középosztály soraiban is. A 19. század vége felé jellemzővé vált a kamarában az aktív külpolitika elleni bizalmatlanság és a birodalom katonai védelmével szembeni közömbösség.

Svédországnak politikailag passzívva és katonailag gyengévé kellett válnia! Több képviselő – immár alaptalanul – félt attól, hogy a király és a nem parlamentáris miniszterei kalandos külpolitikát űznének, ha rendelkezésükre állna egy mozgékony hadsereg és egy kielégítő hadiflotta. A valóságban II. Oscar (1872-1907) és tanácsadói nem kívántak kalandokba bonyolódni. Arra törekedtek, hogy Svédország 1871-től fennálló viszonylagos izoláltságát megtörjék és az új európai helyzetben az esetleges orosz hódítás ellen biztosítékot találjanak az 1855-ös francia-angol garancia helyett. Barátságosabb viszony Szentpétervárral és szoros kapcsolat kiépítés Berlinnel – ezek voltak fő célkitűzéseik, amelyeket részben sikerült is megvalósítaniuk.

Ez a politika tehát egyáltalán nem egyezett meg a népjogon lefektetett, permanensen semleges Belgium vagy Svájc politikájával. Egyes képviselők javaslatát, amely szerint Svédországnak is egy ilyen permanens semlegességre kell törekednie, a birodalmi gyűlés többször egyhangúlag visszautasította. Svédország fenntartotta kereskedelmének szabadságát. A századvégi nagy válságokban – 1878 és 1885, valamint az 1914 előtti évtized válságában – azonban szigorú semlegességi politikát folytatott, amely teljesen eltért I. Oscar krími háború idején tanusított, vagy XV. Károly 1863-64-es viselkedésétől.

Az 1871 utáni évtizedekben a semlegesség egyre nyilvánvalóbbá vált a széles svéd közvélemény számára. Ezzel a politikai valósággal minden kormányzatnak – legyen az királyság vagy parlamentarizmus – számolnia kellett. A szövetségi politikának már a békeidőben és az olyan körökben is, amelyekben minden politikai megfontolás esetén az orosz támadás veszélye dominált, immár egészen kevés támogatója volt. Jellemző, hogy II. Oscar élénk skandinavista és francia szimpátiája után német orientációt kezdeményezett; és noha az orosz veszélyről még mindig meg volt győződve, a hármasszövetséghez csak Anglia belépése esetén volt hajlandó csatlakozni; bár ez Svédország részéről a béke „túlbiztosítása” lett volna.

Általánossá vált az a vélemény, miszerint Svédország egyetlen helyes külpolitikája az, ha egyáltalán semmilyen külpolitikát nem folytat; ez jelenik meg szinte szimbólikusan abban a tényben, hogy 1914-ben a svéd külügyminisztériumnak semmiféle politikai osztálya nem létezett.

Amikor az első világháború 1914-ben kitört, alapvetően más volt a helyzet, mint a krími háború idején. Noha Svédországban mindkét katonai tömbnek voltak támogatói – kezdetben különösen Németországnak, mint Oroszország ellenfeleinek –, mégis a háborúba való belépést csak elenyésző kisebbség akarta. Az akadémikusok és a tisztek között léteztek aktivisták, akik az alkalmat arra akarták felhasználni, hogy a központi hatalmakkal szövetségben az orosz veszélyt végérvényesen megszüntessék és Finnországot felszabadítsák. Befolyásuk kicsi maradt, mert bár a jobboldali pártokkal szimpatizáltak, a választásokon terhet jelentettek számukra. A pártok túlnyomó többsége semlegességet kívánt mindaddig, amíg ez lehetséges. Így probléma legfeljebb az volt, hogy Svédország a helyes oldalon lépjen be a háborúba, ha akarata ellenére mégis arra kényszerülne, hogy semleges álláspontját feladja.

Az egyetlen alkalom, amikor a svéd aktivitás szükségét komolyan fontolóra vették, 1918 tele volt. A finnországi kommunisták ugyanis megpróbálták ekkor a forradalmi Oroszországgal szövetségben a frissen felszabadított ország törvényes állapotát erőszakkal megdőnteni és Finnországot újra a Kelethez csatolni. Svédország polgári rétegeiben az aktív segítségnyújtás hangulata erőteljesen megélné. Az erősödő svéd munkásmozgalom, amely akkorra már a kormányban is helyet kapott, a Finnország elleni háborút osztályharcként fogta fel és a bolsevikokkal szimpatizált, ezért a beavatkozás politikailag nem volt keresztülvihető. Németország fegyveres beavatkozása Finnország ügyeibe végül egyértelműen eldöntötte a kérdést.

Hogy Svédország az első világháborúban semlegességét eredményesen megtudta őrizni, mindez tovább növelte a semlegesség értékét a nép körében. A genfi Népszövetséghez történt csatlakozás pedig a katonai eszközök nagyarányú csökkentését vonta maga után. És amikor a 30-as évek közepén az európai helyzet elsötétült, Svédország, mint a kisebb államok többsége, úgy döntött, hogy nem válik egyik nemzetközi tábor szövetségesevé sem, hanem katasztrófa esetén megtartja függetlenségét.

A második világháborúban a semlegesség így magától értetődő volt. Ezekben az években csak egy alkalommal került napirendre az aktív politika kérdése. Ismét Finnország sorsáról volt szó. Az 1939-1940-es téli háborúban viszonylag széles körben hajlottak arra, hogy a fenyegetett testvérnépnek fegyveres segítséget nyújtsanak. Ebből nem lett semmi. Már az elején nyilvánvalóvá vált, hogy a széles apolitikus tömeg „semlegességhite” megingathatatlan. Egy aktív külpolitika ennél fogva súlyos belső válságot idézett volna elő. Kiderült az is, hogy Svédország hadászati eszközei a két háború közti leszerelési politika következtében nem voltak kielégítőek egy ilyen feladathoz. Végül fennállt a veszélye, hogy a Finnországgal kötött szövetség Hitler háborújában Svédország számára az Angliával való összeütközést jelenti.

1863-1864 és 1939-1940 között, mint ahogyan azt már korábban is említettük, több hasonlóság mutatható ki. Mindkét esetben a pártok az intervenció ellen szavaztak. A „semleges” szót azonban az utóbbi esetben kikerülték; Svédországot a „nem folytat háborút” jelzővel illették. A bajban lévő testvérnépnek mindene-

setre hatalmas segítséget nyújtottak fegyver, lőszer árú és pénz formájában, ami nélkül a finn siker aligha lett volna elképzelhető.

A külpolitika kérdését a háború után is feltették. Fontos pillanatban hajlandó volt a svéd kormányzat még a semlegességet is feladni. 1948-ban Dániának és Norvégiának egy kölcsönös védszövetséget ajánlott fel, hogy ezzel megakadályozza a két ország NATO-hoz való csatlakozását. Készek voltak tehát, hogy saját nemzeti semlegességüket feláldozzák az egész Észak semlegességének megőrzéséért. A három állam közül a földrajzi helyzetből kifolyólag és a katonai segítségnyújtás esetén egy ilyen szövetségben a legnagyobb kötelezettséget Svédország vállalta, míg Dánia és Norvégia az esetleges előnyöket élvezhette volna. Hogy ez az ajánlat egyáltalán létrejött, azt mutatja, hogy Svédország immár kész volt levonni a történelmi tapasztalatokból azt a konzekvenciát, hogy egy nagyhatalom behatolását egy másik északi nép területére Svédországban egészen rendkívüli esetnek tekintik és ilyenkor a semlegesség megszokott alapelveit felfüggesztik. A norvég külügyminiszter viselkedése az északi szövetség tervét meghiúsította. A sajtóban néhány hang később a NATO-hoz való csatlakozás mellett érvelt; a birodalmi gyűlésen azonban ilyen soha nem merült fel. A négy nagy párt mindegyike a szövetségtől mentes politikát választotta, és ebben az esetben teljes összhangban voltak a közvéleménnyel.

Fejtegetésünk végére értünk. A svéd semlegesség, amely ma ugyanolyan megingathatatlan és ősi tradícióból fakadónak tűnik, mint a svájci, a valóságban viszonylag késői történelmi jelenség. Nem azoknak a tradícióknak felel meg, amelyek még száz évvel ezelőtt egészen elevenen hatottak. Sokkal inkább fájdalmas politikai és történelmi tapasztalat gyümölcse, amely a 19. század közepére érett meg. Hosszú ideig abból a földrajzi feltételből fakadt, hogy Svédország az európai perifériának is egy elszigetelt helyén fekszik. Ezt jogilag soha nem kodifikálták, lassanként azonban élő tradícióvá vált. A politika felelősei – noha csak a kritikus szituációkban – a kereskedelem szabadságát hirdették, mint ezt 1940-ben tették. A nép körében a semlegesség, a két világháborúban megóvott békének köszönhetően egyre nagyobb hitelt és bizalmat nyert. Nem szabad itt elfelejtenünk, hogy 1940 elején a hangulat Dániában és Norvégiában is hasonló volt. A két testvérnép végül mégis teljesen más politikai és katonai tapasztalatokkal került ki a háborúból, mint Svédország. Láthatjuk tehát, hogy a semlegesség tekintélye gyakorlati eredményeitől függ.

Fordította: Nyegrán Andrea